

A REFLEXÍVJELÖLT ÁLTÁRGYAS REZULTATÍV SZERKEZETEKRŐL A MAGYARBAN

Jurth Réka

Bevezetés*

A tanulmány a magyar nyelvben megjelenő reflexívjelölt áltárgyas rezultatív szerkezeteket vizsgálja. A rezultatív szerkezetek az ige által jelölt cselekvés következtében a páciensi argumentum jelölétén létrejövő eredményállapotot fejezik ki. Az ilyen szerkezetekben a rezultatív kifejezések megjelenhetnek tranzitív (1), unakkuzatív (2) és unergatív igékkel (3) egyaránt, mind az angol (1a), (2a), (3a), mind a magyar (1b), (2b), (3b) nyelvben. Ezeket a rezultatív kifejezéseket a magyar nyelvben többek között É. Kiss (2006) és Komlósy (1994) másodlagos predikátumokként elemzik, amelyek a logikai alanyukról tesznek állítást. A rezultatívok logikai alanya nem más, mint az ige belső argumentuma, a páciensi argumentum. Míg a tranzitív *fest* (1b) belső argumentuma a tárgyi funkciójú *kerítés* lesz, addig az unakkuzatív *török* (2b) esetében az alanyi funkciójú *váza* a belső argumentum. Viszont az unergatív igéknek csak külső argumentumuk van. Amennyiben egy unergatív ige rezultatív szerkezetben fordul elő, kötelező egy úgynevezett áltárgy jelenléte (3). Ez az áltárgy általában egy olyan visszaható névmás, amely nem része az ige argumentumszerkezetének. Mindez univerzálisan jellemző a különböző nyelvekben megjelenő áltárgyas rezultatívokra, vessük össze például a lenti angol (3a) és magyar (3b) adatokat. A (3b)-ben az unergatív *táncol* ige a *betegre* névszói rezultatívval együtt jelenik meg, és ilyenkor kötelező egy áltárgy, ebben az esetben a *magát* visszaható névmás jelenléte.

(1) a. *I painted the car yellow.*¹ (Simpson 1983: 143)

én festettem az autót sárgára

'Sárgára festettem az autót.'

b. Péter *pirosra* festette a kerítést. (Komlósy 1994: 99)

(2) a. *The vase broke into little pieces.* (Simpson 1983: 143)

a váza tört ba apró darabok

'A váza apró darabokra tört.'

b. A váza *darabokra* tört. (Komlósy 1994: 144)

* A kutatást a Debreceni Egyetem támogatta (nyilvántartási szám: RH/885/2013., 13.22).

¹ A tanulmányban a példamondatokban félkövérrel emelem ki a rezultatív kifejezést és az áltárgyat.

(3) a. *I danced ***(myself)** tired.* (Simpson 1983: 145)

én táncoltam magamat fáradtra
'Fáradtra táncoltam magamat.'

b. Péter **betegre** táncolta ****(magát)***. (Komlósy 1992: 424–425)

A vonatkozó magyar szakirodalmat áttekintve a következő pontok mentén vizsgálom meg a szerkezetet a magyar nyelvben. Az 1. fejezet az áltárgyas rezultatívok főbb jellemzőit vizsgálja. A 2. alfejezet az ige típusával foglalkozik. Kérdésként merül fel, hogy minden unergatív ige előfordul-e a szerkezetben, továbbá hogy csak unergatív igék fordulhatnak-e elő benne. A 3. alfejezetben az áltárgyat vizsgálom meg. Elsősorban a reflexív *magát* fordul elő áltárgyként a szerkezetben, de elidegeníthetetlen birtok is megjelenhet. Az anaforák több nyelvben is testrész eredetűek és láthatjuk majd, hogy mind a reflexív *magát*, mind az elidegeníthetetlen birtok egyfajta reflexívjelölő stratégia a rezultatív szerkezetekben. Ezek nem függetlenek egymástól. A 4. fejezetben a magyar adatokat a Ramchand (2008)-féle keretben elemzem. A konklúzió a tanulmány főbb pontjait foglalja össze.

1. Az áltárgyas rezultatívok

A tanulmányban a rezultativitást Komlósy (1992, 1994) és É. Kiss (2004, 2006) megközelítése alapján vizsgálom, ami a rezultativitás egy inkább tágabb értelmezésének felel meg.² Olyan mondatokban jelennek meg rezultatív predikátumok, amelyek egy változást írnak le, aminek eredményeképpen egy új állapot jön létre. Ezek a telikus események a változás folyamatából és egy ezt követő új, végállapotból állnak. A rezultatív kifejezések a páciensi argumentumról tesznek állítást, azaz egy tranzitív ige tárgyáról vagy egy unakkuzatív ige alanyi argumentumáról. Az unergatív igéknek egyetlen argumentumuk van, amely a külső argumentumi pozícióban generálódik, ezért ezen igék mellett nem jelenhetnek meg rezultatív kifejezések (4). Az angolban töb-

² Kiefer és Ladányi (2000: 453–518) az igekötővel képezhető akcióminőségek vizsgálatakor a rezultatív akcióminőséget megkülönböztetik többek között a szaturatív, inchoatív, totális, intenzív, exhausztív akcióminőségektől. A rezultatív akcióminőséget a következőképpen írják le: „a cselekvés, folyamat eredményesen befejeződött (Kiefer–Ladányi 2000: 478)”. Ezt elkülönítik az említett akcióminőségektől és ezzel a rezultativitás egy szűkebb értelmezését kapjuk. A Komlósy (1992, 1994) és É. Kiss-féle (2004, 2006) szemlélet szerint viszont a Kiefer és Ladányi említett akcióminőségei beletartoznak a rezultativitás tágabban értelmezett fogalmába. Kiefer és Ladányi elemzésében az igekötő által kifejezett inchoatív akcióminőség az esemény kezdetét jelzi, pl.: *el-sírja magát, elordítja magát, felbűg.* Azonban Komlósy és É. Kiss megközelítésében itt is inkább az a lényegi mozzanat, hogy az *elsírja magát* esetében az alany egy nem síró állapotból egy síró állapotba kerül, a *felbűgnál* pedig hasonlóan egy nem bűgő (csendes) állapotból egy bűgő állap-

bek között Simpson (1983), a magyarban többek között É. Kiss (2004, 2006), Komlósy (1992, 1994) és Bene (2005) vizsgálják ezt a szerkezetet.

(4) a. **I danced tired.* (Simpson 1983: 145)

én táncoltam fáradtra
'Fáradtra táncoltam.'

b. **Az öcsém jókedvűre táncolt.* (Komlósy 1992: 424)

Unergatív igék csak úgy fordulhatnak elő rezultatív szerkezetekben, ha megjelenik mellettük egy áltárgy. Ez az áltárgy általában egy visszaható névmás, ami nem része az igei argumentumstruktúrájának. Az (5b)-ben az unergatív *nevet* ige a *betegre* rezultatív kifejezéssel együtt fordul elő, és ilyenkor kötelezően megjelenik a *magát* visszaható névmás is a szerkezetben.

(5) a. *I laughed myself sick.* (Simpson 1983: 145)

én nevettem magamat betegre
'Betegre nevettem magamat.'

b. *Péter betegre nevette magát.* (Komlósy 1992: 425)

A magyarban az áltárgyas rezultatív szerkezetekben a rezultatív kifejezés gyakran nem szó szerint értendő, hanem arra utal, hogy az alany addig végzi a cselekvést, amíg elege nem lesz belőle, amíg meg nem unja. Ebben a tanulmányban azonban elsősorban az áltárgyas rezultatív szerkezetekben előforduló igékre és áltárgyakra fókuszálok, mert ezek azok az elemek, amelyeknek a tulajdonságai jelentős mértékben meghatározzák a szerkezetet.

A 2. és 3. fejezet a szerkezetben megjelenő igék és áltárgyak típusait tekinteti át részletesen.

2. Az ige típusa

2.1. Ágens unergatív igék

Az áltárgyas rezultatív szerkezetek elsősorban ágensi unergatív igékkel (például *beszélget, táncol*) fordulnak elő (6).

(6) a. *A lányok kibeszélgették magukat.* (É. Kiss 2004: 35)

b. *Péter betegre táncolta magát.* (Komlósy 1992: 425)

A magyarban eredményt kifejezhetünk rezultatív igekötővel vagy sublatívusi (-*ra/-re*) vagy translatívusi (-*vá/-vé*) raggal ellátott névszói rezultatívval (É. Kiss 2006). A (7)-(8) példái igekötőt, a (9)-(10) példái névszói rezultatívot tartal-

maznak. A (7b), (8), (9b) és (10) mondatai korpuszadatok.³ A *ki*, *betegre* és *hülyére* rezultatív kifejezések igen gyakoriak ezekben a szerkezetekben, és idiomatikus viselkedést mutatnak (Komlósy 1992, 1994). A *ki* igekötőnek nem az alap térbeli jelentése érvényesül, hanem azt jelenti, hogy az alany addig végzi a cselekvést, amíg meg nem elégszi. A *betegre* és a *hülyére* névszói rezultatívok szintén nem szó szerint értendők, hanem azt fejezik ki, hogy az alany olyannyira sokat végzi az adott cselekvést, hogy elege lesz belőle, megunja. Ezek a rezultatív kifejezések igen produktívak, az igék széles skálájával kombinálhatók.

- (7) a. *A gyerekek kiugrálták magukat.* (Komlósy 1994: 104)
 b. *...már szerencsétlen széttanulta az agyát, de még mindig nem elég.*
- (8) a. *Kicsit elaludtam a nyakam.*
 b. *Tegnap lejárta a lábam.*
 c. *...már ha valaki eleget talpalt a stúdiókban, hogy bedolgozza magát.*
- (9) a. *Péter betegre dolgozta magát.* (Komlósy 1994: 147)
 b. *Az öcsémrel hülyére neveltük magunkat.*
- (10) a. *...amikor még vasárnap is hulla fáradtra dolgozzuk magunkat...*
 b. *Láthatod mekkora hőssé nőtte ki magát.*
 c. *...ahol lelkesednek, sírnak, pecsenyévé tapsolják a tenyerüket...*⁴

Az (7b), (8a, b) és (10c) mondataiban nem a reflexív *magát* jelenik meg áltárgyként, hanem egy elidegeníthetetlen birtok: *az agyát, a nyakam, a lábam, a tenyerüket*. Az áltárgy típusát majd a 3. fejezetben vizsgálom részletesebben.

Az (7)-(10) példákban megjelenő igék, *ugrál, tanul, alszik, jár, dolgozik, nevet* és *tapsol*, unergatívak és egyetlen argumentumuk, amely egy külső argumentum, ágensi tematikus szereppel bír. A *kinő* igét is tekinthetjük unergatívnak, azonban az kevésbé ágensi. A külső argumentum az esemény létrejöttének elindítója, kiváltója, okozója Ramchand (2008) értelmezése alapján.

2.2. Nem ágensi unergatív igék

Bene (2005: 72–73) a kibocsátásigéket az unergatív igék csoportjába sorolja⁵, mivel alanyuk a kibocsátás közvetlen okozója. A közvetlen okozó nem feltét-

³ A korpuszadatok a Magyar Nemzeti Szövegtárból és a Google kereső találatáiból származnak.

⁴ A sublatívusi és a translatívusi eset eloszlásáról bővebben lásd Matushansky (2012).

⁵ Lődár (2013) részletesen vizsgálja azokat a hangkibocsátás igéket, amelyeknek az alanya nem ágensként kódolt. Ezek az igék a belsőleg okozott igék csoportjába tartoznak, és az egyetlen argumentumuk külső argumentum, amely nem ágensként, hanem eszköz-okozóként van kódolva.

lenül élő, és amennyiben élettelen okozóról van szó, akkor annak a belső tulajdonságai okozzák az eseményt (például *ketyeg*, *recseg*, *ragyog*, *fénylik*). Bene a *magát* visszaható névmás áltárgyas használatát az unergatív igéket megkülönböztető tesztként alkalmazza, azonban a kibocsátásigék esetében ez a teszt nem működik. Nem jelenhet meg a *magát* áltárgya a kibocsátásigék mellett, továbbá azok mellett az unergatív igék mellett sem, amelyeknek élettelen ágens található az argumentumstruktúrájában (Bene 2005: 72–73). A (11) mondatai és azok ítélete Benétől származnak.

- (11) a. **Az óra kiketyegte magát.*
b. **A nap kiragyogta magát.*
c. **A villanykörte kivilágította magát.*
d. **A nap kisütötte magát.*

Azonban megvizsgáltam más kibocsátásigéket (*berreg*, *zörög*, *dörög*) és azt tapasztaltam, hogy mellettük mégis megjelenhet a *magát* áltárgy (12). A (12) mondatairól anyanyelvi beszélőket kérdeztem meg, akik grammatikusnak ítélték az alábbi adatokat.

- (12) a. *A hűtő kiberregte magát.*
b. *A mosógép kizörögte magát.*
c. *Az ég kidörögte magát.*

A (12) mondatainak grammatikussága eredhet abból, hogy itt olyan belsőleg okozott igék (Levin–Rappaport-Hovav 1995) jelennek meg, amelyeknek alanya erősen ágensi jellegű (Ramchand 2008 alapján). Az alany belső tulajdonságai felelősek az esemény létrejöttéért. Továbbá a (12)-ben megjelenő eseményeket tekinthetjük időben korlátosnak; a hűtő berregése, a mosógép zörögése, az ég dörgése időben viszonylag behatároltak. Ez a szerkezet megkívánja ezt a fajta szemantikát.

A magyarban az unergatív és az unakkuzatív igék csoportjának elkülönítésére különböző unakkuzatív tesztet alkalmazhatunk (lásd többek között Bene 2005, É. Kiss 2006, Halm 2012). Az egyik ilyen teszt a rezultatív igékötő viselkedése. É. Kiss (2004, 2006) az igékötőknek három főbb csoportját különbözteti meg; a rezultatív, a terminatív és a lokatív igékötők típusát. É. Kiss elemzése szerint a rezultatív igékötők olyan mondatokban jelennek meg, amelyek állapotváltozást fejeznek ki, és itt ezek az igékötők a páciensnek a változás következtében létrejött eredményállapotára utalnak.⁶ A magyarban igékötő kapcsolódhat tranzitív (13a) és unakkuzatív (13b) igékhez, azonban unergatív

⁶ A terminatív igékötők az alany helyváltoztató mozgásának végpontját jelölik, a lokatív igékötők pedig az alany létezésének, térbeli pozíciójának a helyét határozzák meg.

(13c) igékhez nem, amennyiben az igekötőt a páciensi argumentumra vonatkozó másodlagos predikátumnak tekintjük (É. Kiss 2006: 19, 23–24).

- (13) a. *Eszter felvágta a tortát.*
b. *A hús megfőtt.*
c. **János elénekelt.*

Azonban, ha a (11)-(12) példákban megjelent, az unergatív igék csoportjába sorolt kibocsátásigékre alkalmazzuk a rezultatív igekötők tesztjét, akkor azt láthatjuk, hogy azok előfordulhatnak igekötővel együtt (14). Ha a kibocsátásigéket unergatívoknak tekintjük, akkor nem kapcsolhatnánk hozzájuk igekötőt. Viszont az, hogy a kibocsátásigék átmennek a rezultatív igekötő tesztjén, arra utal, hogy ezek az igék unakkuzatív viselkedést mutatnak.

- (14) a. *A nap kisütött.*
b. *A nap felragyogott.*
c. *A csengő felberregett.*
d. *Felzörgött a szekér.*
e. *A gép motorja újra feldörgött.*

A rezultatív igekötőn kívül unakkuzatívítási tesztként használhatjuk az *egyed* áltárgyat. „Az *egyed* egy bizonyos időre vonatkozóan az ige által leírt cselekvés legnagyobb szakaszának kifejezésére használható” (Piñón 2001: 182). Az *egyed* áltárgy nem része az ige argumentumszerkezetének, de szintaktikailag a tárgyi pozíciót foglalja el, tehát olyan igéhez járulhat, amelynek nincs belső argumentuma. Ezért az *egyed* áltárgy csak unergatív (15c) igékhez járulhat, tranzitív (15a) és unakkuzatív (15b) igékhez nem (Piñón 2001).

- (15) a. *#Kinyitottunk egyed.*
b. **A katona vérzett egyed.*
c. *Mari úszott egyed.*

Az *egyed* áltárgy elsősorban cselekvés (16a) és szemelfaktív (16b) igékkel fordul elő, állapot (16c) és eredmény (16d) igék mellett azonban nem jelenik meg (Piñón 2001, Csirmaz 2006).⁷

⁷ Vannak olyan unergatív igék, amelyek nem jelennek meg az *egyed*del, de erre a viselkedésre egyelőre nincs magyarázat (Piñón 2001: 197–198).

- (i) a. **Dolgoztam egyed.*
b. **Réka beszélt egyed.*

Viszont a *dolgozik* és a *beszél* igékhez jelentésben nagyon hasonló *robotol* és *dumál* igékkel már előfordulhat az *egyed*. Ez a jelenség további magyarázatra szorul.

- (ii) a. *Robotoltam egyed.*
b. *Réka dumált egyed.*

- (16) a. *Mari sétált egyet.*
b. *A bohóc bólintott egyet.*
c. **Mari állt egyet.*
d. **János érkezett egyet.*

A (17)-ben az *egyed* áltárgy tesztjét a kibocsátásigék csoportjára alkalmazzuk.

- (17) a. **A nap süttött egyed.*
b. **A nap ragyogott egyed.*
c. *A hűtő berregett egyed.*
d. *A gép zörgött egyed.*
e. *Az ég dörgött egyed.*

Azt láthatjuk, hogy az *egyed* áltárgy tesztje nem ad egységes eredményt a kibocsátásigékre. Ebből azt lehet megállapítani, hogy azok az igék, amelyek átmennek ezen a teszten, azok biztosan unergatívok. Azok az igék viszont, amelyek mellett nem jelenhet meg az *egyed* áltárgy, azok lehetnek unergatívok vagy unakkuzatívok is.

Ezen két unakkuzativitási teszt alapján azt mondhatjuk, hogy a kibocsátásigék csoportja nem egységes. A kibocsátásigékhez kapcsolódhat igekötő (14), ami alapján arra következtethetünk, hogy ezek az igék nem unergatívok, hanem unakkuzatívok. Míg az *egyed* áltárgy bizonyos kibocsátásigék mellett (*berreg, zörög, dörög*) megjelenhet (17c-e), addig mások mellett (*süt, ragyog*) nem (17a-b). A (14) és (17) alapján látható, hogy vannak igék, amelyek mind a két teszten átmennek (*berreg, dörög, zörög*) és vannak, amelyek csak a rezultatív igekötő tesztjén mennek át (*süt, ragyog*). A tesztek nem feltétlenül adnak minden ígére ugyanolyan eredményt.⁸ A *berreg, zörög* és *dörög* igék összekapcsolódhatnak rezultatív igekötővel, ami unakkuzatív tulajdonság, viszont megjelenhet mellettük az *egyed* áltárgy, ami unergatív tulajdonság. A *süt* és *ragyog* igékhez egyrészt kapcsolódhat rezultatív igekötő, másfelől pedig nem fordulhatnak elő az *egyed* áltárggyal; ezek alapján inkább unakkuzatívoknak tekinthetjük őket. A tanulmányban elsősorban az egyértelműen unergatív esetekre fókuszálók.

2.3. *Experiens* alanyú igék

Rákosi (2006: 21–73) az elemzésében az *experiens* alanyú igéknek két jelentős csoportját különíti el Reinhart (2000) alapján. A két csoportban eltérően van kódolva az *experiens* alany. A magyarban vannak olyan igepárok, mint például az *aggaszt-aggódik, idegesít-idegeskedik, nyugtalanít-nyugtalanoko-*

⁸ Erről bővebben lásd Lódár (2011).

dik, érdekel-érdeklődik, meglep-meglepődik, stb., ahol az igepár első tagjának az esetében (például *aggaszt*) egy experiensi tárgy jelenik meg (18a), míg a pár második tagjának az esetében (például *aggódik*) egy experiensi alany (18b). A (18a)-ban az experiensi tárgy *Katit* belső argumentumként kerül beillesztésre, a (18b)-ben az experiensi alany *Kati* külső argumentum lesz. Több érv is szól amellett, hogy az ilyen típusú experiensi alanyú igéknek külső argumentuma van, tehát unergatív tulajdonságaik vannak.

- (18) a. *Az új munka aggasztja Katit.*
b. *Kati aggódik (az új munka miatt).*

Az *aggódik* nem jelenik meg rezultatív igekötővel együtt (19), ami unergatív viselkedésre utal.

- (19) **Kati kiaggódott.*

Az experiensi alanyú igéknek van egy másik, nagyobb csoportja, ide tartoznak például a *szeret, csodálkozik, utál, utálkozik, tud, ért, lát, hall, nevet, alszik*, stb. igék. Ezek az igék elsősorban abban különböznek az előző típusú experiensi alanyú igéktől, hogy nem vesznek részt az *aggaszt-aggódik* típusú kauzatív alternációban.

Az experiensi alanyú unergatív igékkel szintén megjelenhet a *magát* áltárgy a beszélők intuíciója alapján (20).

- (20) a. *Anya kiaggódta magát.*
b. *Anya betegre aggódta magát.*
c. *Kati kicsodálkozta magát.*
d. *János kiutálkozta magát.*

(20a-b) az experiensi alanyú igék első csoportjára (az *aggódik*-típusra) ad példát, (20c-d) pedig a második csoportra (a *szeret*-típusra). Ha ezek a külső argumentumú igék rezultatív szerkezetben fordulnak elő, akkor egy áltárgynak is meg kell jelennie.

2.4. *Implicit argumentumos intranszítív igék*

Vannak olyan tranzitív igék, amelyeknek lehetséges az intranszítív használata is, például *eszik, iszik, olvas, keres*. Ezen igék esetében a belső argumentum nem jelenik meg, hanem csupán odaértjük. Ezek az igék szintén megjelenhetnek áltárgyas rezultatív szerkezetekben az angolban (21a) és a magyarban (21b) egyaránt.

- (21) a. *I ate myself sick/ to death.* Simpson (1983: 145)
én ettem magamat betegre/ halálra
'Betegre/halálra ettem magamat.'
b. *A fiúk betegre ették magukat.* Komlósy (1994: 176)

Ilyenkor az *eszik* ige belső argumentuma szintaktikailag nem realizálódik, és ez engedélyezi az áltárgy kitételét.

2.5. Az igitípusok áttekintése

Összefoglalva, áltárgyas rezultatív olyan igékkel állhat, amelyeknek az alanyi argumentuma külső argumentum és nincs mélytárgyuk. Tehát a szerkezet előfordulhat ágensi unergatív igékkel, nem ágensi unergatív igékkel, experiensi alanyú igékkel és implicit argumentumos intranszitiv igékkel.

- (22) Ágensi unergatív igék:
Péter betegre táncolta magát.
- (23) Nem ágensi unergatív igék:
A hűtő kiberegte magát.
- (24) Experiensi alanyú igék:
Anya betegre aggódta magát.
- (25) Implicit argumentumos intranszitiv igék:
A fiúk betegre ették magukat.

A következő fejezetben az áltárgy lehetséges típusait vizsgálom meg.

3. Az áltárgy típusa

Az áltárgyas rezultatív szerkezetekben többnyire a reflexív *magát* jelenik meg áltárgyként (26), de előfordulhat elidegeníthetetlen birtok is (27), az angol és a magyar nyelvben egyaránt.⁹

⁹ Az áltárgyas rezultatív szerkezetekben megjelenhet időtartamot jelölő áltárgy is (i). Erre többek között É. Kiss (2004, 2006), valamint Komlósy (1992, 1994) is kitér. Az (i) mondatai É. Kisstől (2006: 25) származnak.

- (i) a. *Péter átaludta a délutánt.*
b. *Rozi elbeszélgette az időt.*
c. *Imre elborozgatott két órát.*

Útvonalat jelölő áltárgy is előfordulhat a szerkezetben (ii) (É. Kiss 2006: 28).

- (ii) a. *Csaba lefutotta a marathoni távot.*
b. *Péter bejárta a várost.*

- (26) a. *I danced myself tired.* (Simpson 1983: 145)
 én táncoltam magamat fáradtra
 'Fáradtra táncoltam magamat.'
 b. *Éva kitáncolta magát.* (É. Kiss 2004: 35)
- (27) a. *I cried my eyes blind/out.* (Simpson 1983: 146)
 én sírtam enyém szemeimet vakra/ki
 'Kisírtam a szememet.'
 b. *Éva vörösre sírta/kisírta a szemét.* (É. Kiss 2004: 35)

Amíg (26b)-ben a *táncol* unergatív ige a *ki* rezultatív igekötővel és a reflexív *magáttal* fordul elő, addig (27b)-ben az unergatív *sír* a *ki* vagy a *vörösre* rezultatív kifejezésekkel és a testrészt megnevező *a szemét* áltárggyal jelenik meg. A korpuszadatok között is számos olyan rezultatív szerkezetet találunk, amely valamilyen elidegeníthetetlen birtokot tartalmaz (28).¹⁰ Különböző testrészek jelenhetnek meg áltárgyként, például *szem, láb, nyak, tenyér, torok, bél, agy*.

- (28) a. *...és szegény anya majd kisírta a szemét.*
 b. *Tegnap lejárta a lábam.*
 c. *Kicsit elaludtam a nyakam.*
 d. *...ahol lelkesednek, sírnak, pecsenyévé tapsolják a tenyerüket...*
 e. *...meglett úriemberek üvöltötték rekedtre a torkukat...*
 f. *A mulatság még éjfélig folytatódott: a lányok többsége széttáncolta a lábát...*
 g. *Majd szemüvegét törölgetve kijelentette, kidolgozta a belét.*
 h. *...már szerencsétlen széttanulta az agyát, de még mindig nem elég.*

A (28) példáiban azt láthatjuk, hogy az áltárgy az alanyhoz tartozó testrészt nevez meg, ami egyfajta rész-egész viszonyt jelöl. Ez a rész-egész viszony az áltárgy és az alany között a gépek esetében is megfigyelhető (29). *A tetejét* áltárgy az alanynak, a *mosógépnek*, mint egésznek a részét képezi.

- (29) *A mosógép szétzörögte a tetejét.*

Az (i) és (ii) példáiban megjelenő áltárgyakat ez a tanulmány nem vizsgálja.

¹⁰ A korpuszban általában egy névszói rezultatív vagy egy ige és egy testrész együttesére kerestem rá.

Ezekben a szerkezetekben az áltárgy nem szemantikai argumentuma az igének, így nem állhat a helyén referenciális főnévi csoport (30).¹¹

- (30) a. *Péter **betegre dolgozta Gábort**. (Komlósy 1992: 426)
b. *Tegnap **hülyéire rohantam a barátomat**.

A magyarban az egyszerű reflexívek mellett léteznek morfológiailag összetett reflexívek is (*önmaga, jómaga*), azonban ezek nem fordulhatnak elő áltárgyként rezultatív szerkezetekben a beszélők ítélete alapján (31).

- (31) *Péter **betegre dolgozta önmagát / jómagát**.

Ennek az lehet az oka, hogy a morfológiailag összetett reflexívek erősebben referenciálisak (Rákosi 2009, 2011). Nem kötött változóként viselkednek, hanem koreferens olvasatokat hoznak létre. Rákosi (2009, 2011) elemzésében megmutatja, hogy az *önmaga* több ponton is a tulajdonnevekhez hasonló viselkedést mutat (felvehet jelzőt, állhat állítmányi szerepben, és birtokosként megjelenhet a birtokos szerkezet egészére vonatkozó határozott névelő nélkül), ami arra utal, hogy az *önmaga* referenciális jegyekkel rendelkezik. Rákosi (2011) a *jómagát* logoforikus névmásként elemzi, ami egy diskurzus-előzmény jelenlétét igényli.

Az *egymás* kölcsönös névmás, ami az egyszerű reflexívhez (*maga*) hasonlóan anaforikus elem, szintén nem lehet áltárgy a rezultatív szerkezetekben (32).

- (32) a. *A gyerekek **fúradtra táncolták egymást**.
b. *A gyerekek **széttanulták egymás agyát**.
c. ?A gyerekek **széttáncolták egymás lábát**.

A (32) mondatainak agrammatikussága inkább szemantikai jellegű. (32b)-ben az egy-egy gyerek által végzett cselekvés, a tanulás, nem lehet hatással egy másik gyerek agyára, csak a sajátjára, a rész-egész viszony miatt. (32a)-ban egy gyerek táncolása szintén nem lehet hatással egy másik gyerek fáradtságára, azonban egy másik gyerek lábára már talán igen (32c).

A korpuszadatok között több esetben is megjelent egy oblikvusz (például *a tv-szakmába, a céghez, a kezeim alá*, stb.) az áltárgyas rezultatív szerkezetekben (33). Laczkó és Rákosi (2013) részletesen vizsgálják azokat a szerke-

¹¹ Műveltető szerkezetben viszont az unergatív ige már megjelenhet referenciális főnévi csoporttal együtt (i).

(i) Péter *betegre dolgoztatta Gábort*.

Itt azonban más lesz az igei argumentumszerkezet, itt már a tárgy szemantikai argumentuma az igének.

zeteket a magyarban, amelyeknek fő komponensei egy igekötő, egy ige és egy oblikvusz. Ezeknek az egyik típusa (34)-ben látható. Ezekben a szerkezetekben az oblikvusz az igekötő asszociáltja. Az igekötő szemantikailag szelektálja az oblikvuszt, de nem írja elő az esetét. Az ige, az igekötő és az oblikvusz komplex predikátumot alkotnak, ahol az igekötő a fő predikátum, az ige és az oblikvuszi asszociált pedig az igekötő argumentumszerkezetének a része (minderről bővebben lásd Laczkó–Rákosi 2013).

- (33) a. *Elektroműszerész lettem, **bedolgoztam magamat** a tv-szakmába.*
b. *1995-re már **bedolgozta magát** a metropolis művészvilágába.*
c. *...pótmunkaerőként **bedolgozzák magukat** a céghez...*
d. *Frankón **bedolgozta magát** a kezeim alá.*
e. *Südi Iringó a Szombat esti lázzal egy csapásra **betáncolta magát** a nézők szívébe.*
f. ***Betáncolta magát** a nők szívébe.*
g. *Laci **betáncolta magát** a bécsi operabálba.*
h. *Csabi és Tücsi **betáncolta magát** a döntőbe.*
i. *A Quantum XXL **betáncolta magát** a Csillag Születik fináléba.*
j. *...**kidolgozták magukat** az emigrációba...*
k. *...majd szokásom szerint **kidolgozom magamat** ebből az ígéretemből is...*

(34) *A macska **felszaladt** az asztalra.*

A (33) mondatai alapján felmerül a kérdés, hogy ezekben a mondatokban mennyire tekinthető áltárgynak a reflexív *magát*. A (35) mondataiban jelen van egy oblikvusz, a reflexív áltárgy helyett pedig egy erősebben referenciális elem. A (35) mondatainak ítélete anyanyelvi beszélők intuíciónján alapszik.

- (35) a. *??Mari **bedolgozta Katit** a szakmába.*
b. *??Mari **bedolgozta a lányát** a céghez.*
c. *?János **bedolgozta önmagát** a vállalathoz.*
d. **János **betáncolta Marit** a szobába.*
e. **Mari **betáncolta a babát** a szobába.*
f. **A gyerekek **betáncolták egymást** a szobába.*

Míg a referenciális főnévi csoportokkal még mindig inkább agrammatikusak az oblikvusszal ellátott áltárgyas rezultatív szerkezetek, addig az egyszerű reflexívnél erősebben referenciális, morfológiailag összetett reflexívvel egy kis mértékben jelölt szerkezetet kapunk (35c). A (35) ítéletei alapján a (33) adatait tekinthetjük áltárgyas szerkezeteknek.

A rezultatív szerkezetekben megjelenő kétféle áltárgy, a *magát* visszaható névmás és az elidegeníthetetlen birtok egyaránt reflexívjelölő stratégiák, és a kettő nem független egymástól. A *maga* visszaható névmás a *mag* szóból fejlődött ki, amelynek eredeti jelentése 'test' volt. A *magam* pedig korábban ennek a birtokos alakja volt, azonban idővel a *mag* szó elveszítette eredeti jelentését, grammatikalizálódott (Rákosi 2009, 2011).

Ez a fajta párhuzam az egyszerű reflexívek és az elidegeníthetetlen birtok között megfigyelhető a norvég nyelvben is (Lødrup 2007).

- (36) *Han vasket seg/ hendene.*
ő megmosta magát/ a kezeket
'Megmosta magát/a kezét.'

A (33)-ban a *seg* egyszerű reflexív és a *hendene* elidegeníthetetlen birtok hasonló viselkedést mutatnak. Mindkettő kötve van az alanyhoz, lokális antecedens-t igényelnek. Továbbá egyik esetben sincs kitéve külön a birtokos. Az anaforákra több nyelvben is jellemző, hogy testrész eredetűek (Schladt 2000).

A következő fejezet az áltárgyas rezultatív szerkezetek egy lehetséges elemzését mutatja be.

4. Az áltárgyas rezultatív szerkezetek elemzése

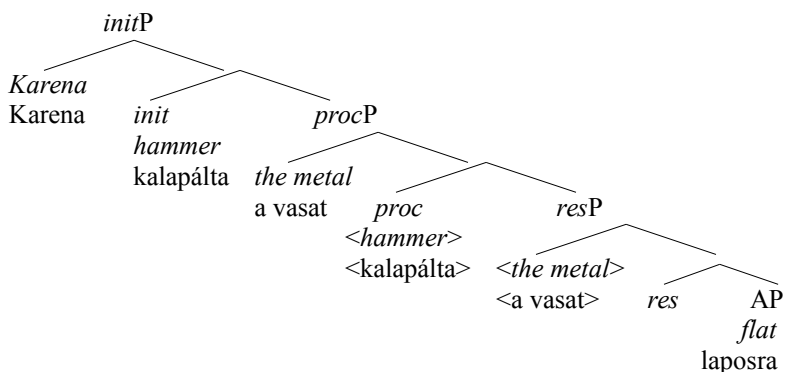
A rezultatív szerkezetek elemzésével az angol nyelvben többek között Carrier & Randall (1992), Wechsler (2005) és Ramchand (2008) foglalkoztak. Megkülönböztetik azokat a rezultatív szerkezeteket, amelyekben a tárgy szelektált (37a) és azokat, amelyekben a tárgy nem szelektált (37b). A (37a)-ban a szelektált tárgy esetében egy tranzitív ige (*hammer* 'kalapál') lesz jelen, ahol a tárgy (*the metal* 'a vasat') az ige szemantikai argumentumának a része. (37b)-ben a nem szelektált tárgyas szerkezetben egy unergatív ige (*run* 'fut') jelenik meg, ahol a tárgy (*her shoes* 'a cipőjét') nem része az ige szemantikai argumentumstruktúrájának.

- (37) a. *Karena hammered the metal flat.* (Ramchand 2008: 127)
Karena kalapálta a vasat laposra
'Karena laposra kalapálta a vasat.'
- b. *Ariel ran her shoes ragged.* (Ramchand 2008: 124)
Ariel futotta az.ő cipőjét rongyosra
'Ariel rongyosra futotta a cipőjét.'

Ramchand (2008) elemzésében az eseményszerkezet szintaktikai dekompozíciójának három eleme van: *initP* (initiation phrase), *procP* (process phrase) és *resP* (result phrase). Az *initP* bevezeti az okozói eseményt és ezzel együtt a

külső argumentumot, a *procP* meghatározza a folyamat vagy változás természetét és bevezeti azt az entitást, amely keresztülmegy az adott folyamaton vagy változáson, a *resP* pedig megadja az esemény eredményállapotát és bevezeti azt az entitást, amelyre ez az eredményállapot vonatkozik. A *res* fej igen fontos szerepet tölt be az elemzésben. Egyrészt biztosítja a rezultatív kifejezés logikai alanyának a helyét (*Spec, resP*). Másrészt közvetíti a predikációs viszonyt a rezultatív kifejezés és a kifejezés logikai alanya között egyfajta 'vezet valamihez' szemantikát biztosítva, amelynek következtében a kis-tagmondat alanya a rezultatív predikátum által jelölt eredményállapotba kerül.¹² Ramchand (2008) a következőképp elemzi a szelektált tárgy-as rezultatívokat (38).

- (38) *Karena hammered the metal flat.*
 'Karena laposra kalapálta a vasat.'

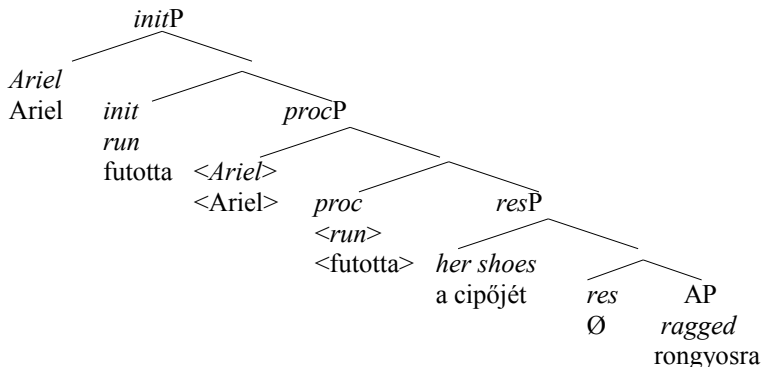

A (38)-ban a *hammer* 'kalapál' tranzitív ige engedélyez a szelektált tárgy (*the metal* 'a vasat') számára egy elszenvedői pozíciót, amely a *Spec, procP*-ban található. A rezultatív kifejezés *flat* 'laposra' (másodlagos predikátum) a *res* fej komplementumi pozícióját foglalja el. A szelektált tárgy, a rezultatív kifejezés logikai alanya pedig a *Spec, resP* pozícióban is jelen van.

A nem szelektált tárgy esetében megjelenő rezultatív szerkezet elemzését (39) mutatja (Ramchand 2008).

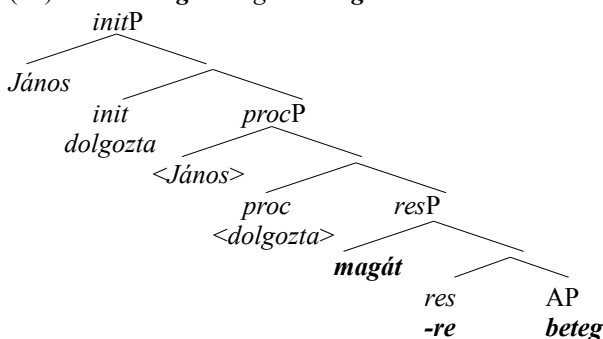
¹² Többek között Farkas (2011, 2013) is a Ramchand (2008)-féle keretet alkalmazza a román nyelvben megjelenő rezultatív adatokra.

- (39) *Ariel ran her shoes ragged.*
 'Ariel rongyosra futotta a cipőjét.'

(39)-ben a *run* 'fut' unergatív igének a nem szelektált tárgya a *her shoes* 'a cipőjét', aminek megjelenése csak a másodlagos predikátum (*ragged* 'rongyosra') előfordulásával együtt lehetséges. Az unergatív igék nem engedélyeznek külön argumentumot az esemény elszenvedőjének. A nem szelektált tárgy a rezultatív kifejezés logikai alanya, így a *Spec, resP* pozícióban jelenik meg. A *res* fej egyrészt biztosítja ezt a *Spec* helyet a nem szelektált tárgy számára, másrészt egyfajta szemantikát rendel az eredmény olvasathoz. Az üres *res* fej egy tulajdonság birtoklásának jelentését hordozza, amelynek következtében a kistagmondat alanya a rezultatív kifejezés által jelölt eredményállapotba kerül. A (39) esetében a cipő fogja birtokolni a rongyos tulajdonságot.

A tanulmányban vizsgált reflexívjelölt áltárgyas rezultatív szerkezetekben az áltárgy nem szemantikai argumentuma az unergatív igének, az ige nem szelektálja a reflexívet. Az áltárgy olyan igékkal fordul elő, amelyeknek nincs mélytárgyuk, és ekkor a tárgyi pozíciót foglalhatja el. A tanulmányban vizsgált szerkezetet (40)-ben elemzem Ramchand (2008) kerete alapján.

(40) *János betegre dolgozta magát.*

(40)-ben a *dolgozik* unergatív ige a *betegre* rezultatív kifejezéssel jelenik meg, így kötelező a *magát* áltárgy jelenléte. A *beteg* a *res* komplementumi pozíciójában jelenik meg, a *-re* sublatívusi rag pedig magában a *res* fejben foglal helyet. A magyarban a *res* fej látható (Matushansky 2012). Itt jelenik meg a sublatívusi (*-ra/-re*) vagy a translatívusi (*-vá/-vé*) rag. A *magát* áltárgy pedig a (39)-ben lévő nem szelektált tárgyhoz hasonlóan a *Spec, resP* pozícióban jelenik meg. A semleges magyar mondat szórendje nem egyezik meg a (40)-ben megjelenő szintaktikai ábra elemeinek a sorrendjével. (40) a mondat kiindulási szerkezete, ahonnan az összetevők kimozoghatnak az ige előtti funkcionális pozíciókba a bal periférián (lásd É. Kiss 2008). Ennek az eredménye a semleges mondat szórendje.

Konklúzió

A tanulmány középpontjában a reflexívjelölt áltárgyas rezultatív szerkezetek vizsgálata állt. Az áltárgyas rezultatívok főbb jellemezőinek áttekintését követően részletesebben foglalkoztunk a szerkezetben megjelenő ige, illetve áltárgy típusával. Az egyes ige csoportokat megvizsgálva azt láthattuk, hogy olyan igeek fordulhatnak elő a szerkezetben, amelyeknek külső argumentumuk van és nincs mélytárgyuk: ezek az ágensi unergatívok, a nem ágensi unergatívok, a külső argumentumú experienci alanyú igeek és az implicit argumentumos intranszitiv igeek. Az áltárgyak esetében megfigyelhettük, hogy az egyszerű reflexíven kívül elidegeníthetetlen birtok is megjelenhet áltárgyként, és mindkettő egyfajta reflexívjelölőként funkcionál a szerkezetben. Végül a vizsgált szerkezetnek egy lehetséges elemzését mutattuk meg Ramchand (2008) elemzése alapján. További kutatás tárgya a nem ágensi unergatív igeek csoportjának részletesebb vizsgálata, továbbá, hogy milyen nem reflexív áltárgyak jelenhetnek meg a szerkezetben.

Hivatkozások

- Bene Annamária 2005. *Az igék bennható-mediális-tranzitív felosztásának alkalmazhatósága magyar szintaktikai és morfológiai sajátosságok magyarzatában*. PhD disszertáció. ELTE.
- Carrier, Jill - Janet Randall 1992. The Argument Structure and Syntactic Structure of Resultatives. *Linguistic Inquiry* 23.2:173–234.
- Csirmaz Anikó 2006. Accusative case and aspect. In É. Kiss Katalin (szerk.) *Event structure and the left periphery*, Dordrecht, Springer, 159–200.
- É. Kiss Katalin 2004. Egy igekötőelmélet vázlata. *Magyar Nyelv* C:15–42.
- É. Kiss Katalin 2006. The function and the syntax of the verbal particle. In É. Kiss Katalin (szerk.) *Event structure and the left periphery*, Dordrecht, Springer, 17–55.
- É. Kiss Katalin 2008. Free word order, (non-)configurationality, and phases. *Linguistic Inquiry* 39 (3): 441–475.
- Farkas Imola-Ágnes 2011. The path argument of resultative constructions. *Bucharest Working Papers in Linguistics* XIII/1: 85–101.
- Farkas Imola-Ágnes 2013. *Resultative Constructions in English and Romanian: A Comparative Analysis*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- Halm Tamás 2012. Unergatív és/vagy unakkuzatív: a szemelfaktív igék argumentum-szerkezetéről, szemantikájáról és szintaxisáról a magyarban. In Gécseg Zsuzsanna (szerk.) *Lingdok 11. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*, Szeged, JATEPress. 73–88.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000. Az igekötők. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 453–518.
- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális Magyar Nyelvtan. 1. Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 299–528.
- Komlósy András 1994. Complements and Adjuncts. In Kiefer Ferenc - É. Kiss Katalin (szerk.) *Syntax and Semantics. The Syntactic Structure of Hungarian*, San Diego, Academic Press, 91–178.
- Laczkó Tibor - Rákosi György 2013. Remarks on a novel LFG approach to spatial particle verb constructions in Hungarian. In Johan Brandtler - Valéria Molnár - Christer Platzack (szerk.) *Approaches to Hungarian 13. Papers from the 2011 Lund Conference*. Amsterdam - Philadelphia, John Benjamins, 149–178.
- Levin, Beth - Malka Rappaport Hovav 1995. *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface. Linguistic Inquiry Monograph* 26. Cambridge, MA, MIT Press.
- Lődár Erika 2011. Internally Caused Verbs in Hungarian. In Pete László (szerk.) *Juvenilia IV. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 209–223.
- Lődár Erika 2013. Hangkibocsátás-igék a magyarban. In Gécseg Zsuzsanna (szerk.) *Lingdok 12. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szeged, JATEPress, 139–155.
- Lørdrup, Helge 2007. A new account of simple and complex reflexives in Norwegian. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 10: 183–201.

- Matushansky, Ora 2012. On the internal Structure of Case in Finno-Ugric Small Clauses. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 1(1-2): 3–43.
- Piñón, Kristóf 2001. Töprengtem egyet azon, hogy mit jelent az egyet. In Bakró-Nagy Marianne - Bánréti Zoltán - É. Kiss Katalin (szerk.) *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből: Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai*. Budapest, Osiris Kiadó, 182–198.
- Rákosi György 2006. *Dative experiencer predicates in Hungarian*. PhD disszertáció. Utrecht, LOT.
- Rákosi György. 2009. Én, magam, önmagam. In Márta Maleczki - Enikő Németh T. (szerk.) *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Modellek, elméletek és elvek érvényessége nyelvi adatok tükrében*. Szeged, SZTE Általános Nyelvészet Tanszék, 179–196.
- Rákosi György 2011. Összetett visszaható névmások a magyarban. In Bartos Huba (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XIII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 351–376.
- Ramchand, Gillian 2008. *Verb Meaning and the Lexicon: A First Phase Syntax*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Reinhart, Tanya 2000. The Theta System: Syntactic realization of verbal concepts. In *OTS Working Papers in Linguistics* 00.0/TL. University of Utrecht.
- Schladt, Mathias 2000. The typology and grammaticalization of reflexives. In Zygmunt Frajzinger – Tracy S. Curl (szerk.) *Reflexives: Form and functions (Typological Studies in Language 40)*. Amsterdam - Philadelphia, John Benjamins, 103–124.
- Simpson, Jane 1983. Resultatives. In Lori Levin - Malka Rappaport - Annie Zaenen (szerk.) *Papers in Lexical-Functional Grammar*, Bloomington - Indiana, Indiana University Linguistics Club, 143–157.
- Wechsler, Stephen 2005. Resultatives under the 'event-argument homomorphism' model of telicity. In Nomi Erteschik-Shir - Tova Rapoport (szerk.) *The syntax of aspect*, Oxford, Oxford University Press, 255–273.